

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

Белюга Т.В.

*кандидат філологічних наук, викладач,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

КАТЕГОРІЯ «ТОПОС» У НАУКОВІЙ ВІЗІІ ГУМАНІТАРИСТИКИ

Поняття «топос» використовується ще з часів Аристотеля, який, розумів його доволі розмито та застосовував у «Фізиці», «Топіці» і «Риторичі». З точки зору семантичного навантаження цієї лексеми, то вона найбільш увиразнюється сучасним літературознавством і тяжіє до тих сенсів, які Аристотель заклав у своїй «Риторичі»: «спільне місце для роздумів про справедливість, явищ природи і багатьох інших предметів» [1, с. 47]. Як спосіб оформлення цілісних комплексів, пов'язаних з типовими ситуаціями розглядав поняття топос Е. Курціус («Європейська література середньовіччя», 1948) [3, с. 264]. Також дослідник відзначив зв'язок топоса з архетипом і зауважив, що він є результатом колективної свідомості [2, с. 1076]. Загалом же цей термін в літературознавстві ХХ століття не мав успіху, проте літературознавці, не вдаючись до його декларації в наукових розвідках, на практиці здійснювали аналіз спільних мотивів, сюжетів, мовленнєвих формул-кліше художніх текстів.

Отож, на сьогодні існує декілька варіантів трактування поняття «топос» літературознавцями: це «спільне місце», набір сталих мовленнєвих формул, а також спільних проблем та сюжетів, властивих національній літературі; значуще для художнього тексту «місце розгортання смислів», яке може корелювати з якимось фрагментом реального простору, зазвичай, відкритим. [5, с. 89]. В. Халізов визначає топос як універсальну структуру, якій притаманні характеристики надчасовості та статичності [6, с. 246]. У складниці топіки учений уводить: типи емоційної настроєвості, морально-філософську проблематику (добро і зло, істина і краса), –

вічні теми, породжені міфопоетичними смислами, і, відповідно, арсенал художніх форм. Усе це дослідник називає фондом спадкоємності, що сягає своїми витокami в долітературну архаїку й примножується від покоління до покоління [6, с. 247]. Досліджуючи природу категорії «художній образ» в однойменній праці, М.Епштейн значно розширює смислову парадигматику топосу на прикладі топосу дороги: «це образ, характерний для усієї культури певного періоду чи окремої нації» [7, с. 252–257].

Сучасний етнолог О. Панченко звертає увагу на те, що в топосах «поетичний та моральний аспекти є неподільними», тобто йдеться про національну аксіоматику [4, с. 246]. Отже, топоси є «схронами» національної культури і, водночас, відкриті до прирощення актуальних для автора (виразника аксіоматики певної доби) сенсів. В такому значенні топіка найбільш широко представлена у тих системах, які мають традиційне смислове ядро, а не новизну (наприклад, фольклор, давня література).

На сьогодні поняття топос охоплює сенси не лише спільних сюжетів, мовленнєвих формул, а й постулюється як елемент художнього простору тексту. Отож, гуманітарії у будь-якому разі використовують це наукове поняття на позначення царини колективної свідомості, поезики безсвідомого.

Список використаних джерел:

1. Аристотель. Поэтика. Риторика / Аристотель. – Санкт-Петербург: Азбука, 2000. – 347 с.
2. Махов А.Е. Топос / А.Е. Махов // Литературная энциклопедия терминов и понятий / Под ред. А.Н. Николюкина. Институт научной информации по общественным наукам РАН. – Москва: НПК «Интелвак», 2001. – 1600 с.
3. Махов А.Е. Топос / А.Е. Махов // Поэтика: словарь актуальных терминов и понятий / гл. науч. ред. Н.Д. Тмарченко. – Москва: Издательство Кулагиной; Intrada, 2008. – 358 с.
4. Панченко А.М. Топика и культурная дистанция / А.М. Панченко // Историческая поэтика. Итоги и перспективы изучения / А.М. Панченко. – Москва: Наука, 1986. – 335 с.
5. Прокофьева В.Ю. Категория пространства в художественном преломлении: локусы и топосы / В.Ю. Прокофьева // Вестник ОГУ. – 2004. – № 11. – С. 87–91.

6. Хализев Е.В. Теория литературы: Учебник / Е.В. Хализев. – Москва: Высшая школа, 2002. – 437 с.

7. Эпштейн М.Н. Образ художественный // Литературный энциклопедический словарь / под общ. ред. В.М. Кожевникова, П.А. Николаева. – Москва: Советская энциклопедия, 1987. – С. 252–257.